

**КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОГРАФІЇ, ТУРИЗМУ ТА ІСТОРІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ та ПРАВОЗНАВСТВА
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО
ПЕДУНІВЕРСИТЕТУ**

***КРИВОРІЗЖЯ:
ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...***

Кривий Ріг — 2018

Панафідін І.О.,
кандидат історичних наук,
Криворізький державний педагогічний університет

ВІЙСЬКОВЕ ПОСЕЛЕННЯ КРИВИЙ РІГ (1828-1857) ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ МІСТА

Історія Криворіжжя є складовою історією козацтва. Бузьке козацьке військо – це одна із багатьох «білих плям» у цій історії. Одне із найбільш боєздатних військових формувань Російської імперії, що брало участь у всіх війнах другої половини XVIII – першої чверті XIX ст. стало фундаментом для утворення військових поселень на території України, і зокрема на Криворіжжі. Імперська політика, спрямована на ліквідацію козацтва як зберігача автономних традицій української державності зумовила трансформацію іррегулярного війська у регулярне. Для цього і була заснована політика устрою військових поселень. Перетворення всієї Російської імперії у гігантський військовий табір стала державною політикою двох російських імператорів: Олександра I та Миколая I. У цьому процесі Бузьке козацьке військо мало трагічну долю: у 1817 році козаків записали у військові поселенці, іншу частину реформували у Бузьку уланську дивізію, частини якої і розташовувались у селищі Кривий Ріг.

Метою нашої статті є аналіз загальних відомостей про військове поселення Кривий Ріг (1828-1857), вплив державної політики Російської імперії на його розвиток.

Процес створення військових поселень на території сучасної України і зокрема на Криворіжжі розпочався з іменного наказу за номером 27.0821 російського імператора Олександра I начальнику Головного (Генерального) Штабу П.Г. Волконському від 8 жовтня 1818 року, у якому зазначалось про формування нової Бузької уланської дивізії з частини полків Української уланської дивізії та Бузького козацького війська. Цікаво відмітити, що у наказі зазначалось про повне знищення назви елітних військових частин Російської армії – Бузького козацького війська [2, с. 100-101].

Знищення вільного козацького війська супроводжувалось широким колом повстань і тому процес перетворення розтягнувся на 11 років. Новосформовані уланські частини відрізнялись поганим військовим вишколом, низькою дисципліною, масовим дезертирством. Згідно наказу російського імператора Олександра I по військовим поселенням від 30 грудня 1820 року зазначалось, що: «кантоністи (поселенці) не мають належної виправки, мають виснажений вигляд, одягнені у зимову уніформу замість літньої, коні поганої якості, яких терміново потрібно замінити» [5, с. 366-368].

Загальновідомим є факт заснування військового поселення Кривий Ріг. Іменним наказом імператора Миколи I за номером 2497, який було надано міністру фінансів Російської імперії Е.Ф. Канкріну від 6 грудня 1828 року, зазначалось, що поселення Херсонського уїзду Кривий Ріг, разом з іншими відомими поселеннями Широке та Шестерня, передається з державного кошту на утримання генерал-майору Є.Г. Селехову, який був командиром Бузької уланської дивізії [4, с. 1093]. Саме її підрозділи повинні були стати ядром військових поселень у Херсонському уїзді.

Безпосередньо у Кривому Розі розташовувались частини 1-ого Бузького уланського полку, який був сформований ще 8 жовтня 1817 року з половини 3-ого Українського уланського полку та частини Бузького козацького війська [6, с. 87]. 30 червня 1830 року 1-й Бузький уланський полк був перейменований у Бузький уланський полк. Його ядро склали військові поселення 9-ого кіннотного округу Новоросійського військового поселення [6, с. 90].

Згідно опублікованого В.Л. Цубенко збірнику архівних документів по військовим поселенням в Україні за 1857 рік, ми знаходимо дані стосовно 9 округу 3 волості військових поселень. До нього належало і поселення Кривий Ріг, у якому знаходились: «Штаб 5 кінно-артилерійської бригади, 26 державних будівель, 1 дерев'яна церква, 6 економічних (господарчих) будівель, 556 будівель військових поселення» [7, с. 213].

Варто відмітити, що динаміка розвитку військових поселень в Україні була доволі низькою. Згідно з військово-статистичним описом 1849 року військове поселення Кривий Ріг нараховувало 596 поселень. Кількість господарчих поселень також була досить високою: 11 державних будівель, 9 господарчих будівель. Згадується також кам'яна церква та гребля у місці впадання річки Саксагань у ріку Інгулець [1, с. 66]. Тобто можна констатувати зниження кількості дворів та поселенців на 40 дворів, а також зниження кількості господарських будівель на 3 одиниці.

Царський уряд намагався подолати кризу екстенсивним шляхом. Так, іменним наказом російського імператора Миколи I за номером 27149 від 14 квітня 1852 року інспектору резервної кінноти О.П. Нікітіну вказувалось перевести державні поселення Лозуватку, Вшиве, Костромське до 9 округу Новоросійського військового поселення. Для цього передбачалось розширення волостей і переніс штабу кінно-артилерійської бригади з селища Широке до Кривого Рогу [3, с. 168].

Проте поразка Російської імперії у Кримській війні (1853-1856) показала повну неспроможність і неефективність існування військових поселень, зокрема і у Кривому Розі. Військові поселення були розформовані у 1857 році і всі селища та міста стали звичайними. Розвитку Кривого Рогу та його перетворенню у промислове місто сприяли не державні, а іноземні інвестиції, також відміна кріпосного права, розширення автономії національним меншинам Російської імперії, розвиток торгівлі і приватного бізнесу. На Криворіжжі ці процеси були пов'язані з діяльністю О. Поля, С.М. Колачевського та інших.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 11. Часть 1. Херсонская губерния. СПб, 1848. 341 с.
2. Именной, Данный Начальнику Главного Штаба: О сформировании Бугской уланской дивизии // Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. Том 34. СПб, 1830. 959 с.

3. Именной, объявленный Инспектору резервной кавалерии Управляющим Военным министерством: О присоединении к 9 округу Новороссийского военного поселения казенных селений: Лозоватки, Костромского, Вшивого, с переименованием сего последнего в Покровское, и образовании при этом округе волости // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том 28. Часть 1. СПб, 1854. 523 с.
4. Именной указ, данный министру финансов об исключении из казенных именных, назначенных в состав Военного поселения, некоторых селений, находящихся в Херсонской губернии, № 2497. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том III. СПб, 1830. 1093 с.
5. Приказы главного над военными поселениями начальника генерала графа Аракчеева по корпусу поселенных войск 1820-го года [Текст]. СПб, 1820. 497 с.
6. Хроника российской императорской армии, составленная по Высочайшему повелению: в 7 частях. Часть 5: 5 и 6 пехотные корпуса и 1 и 2-й резервные кавалерийские корпуса. СПб, 1852. 460 с.
7. Цубенко В.Л. Документи з історії військових поселень України. Харків, 2008. – 376 с.

**Войтовицька Т.А.,
науковий співробітник
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР**

ПРО ЧАС ЗАСНУВАННЯ СЕЛИЩА ВЕСЕЛІ ТЕРНИ

Кінець XVII – середина XVIII століття один з найбільш драматичніших періодів в історії українських земель. В умовах жорсткого протистояння за володіння територіями між Кримським ханством та Військом Запорозьким відбувалось заселення сучасного Криворіжжя. Архіви, які доступні нині дослідникам, окрім дипломатичного листування, містять цілу низку майнових претензій поміж татарським та козацьким населенням Присаксаганських степів. Вивчаючи саме ці документи, ми маємо змогу уявити умови життя в зимівниках першопоселенців Криворіжжя. Джерела свідчать, що в середині XVIII століття на місці сучасних Веселих Тернів знаходився зимівник Петра Литвинка [6, с. 30].

Мета даної публікації: уточнити, на підставі дослідження і співставлення